

ГАБРОВСКАТА ОБЩИНА ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО

ГЕОРГИ ПЛЕТНЬОВ

През XVIII и XIX в. Габрово се развива като важен стопански център на базата на новите буржоазни отношения. За разлика от някои други селища и региони, тук бързо се формира младата българска буржоазия, която започва да играе важна роля в икономиката и обществения живот. От друга страна, запазеният етнически състав на населението позволява общинското самоуправление и местните първенци да решават широк кръг проблеми от административен, съдебен, фискален и друг характер. До издаването на Хатишерифа османската администрация е представена от субаша, а след 1839 г. от мюдюрин, подпомаган от няколко заптиета. До голяма степен техните решения зависели от съветите и препоръките на местните чорбаджии — ръководители на българската община.

Това сътрудничество разкрива пред българските чорбаджии и мухтари възможността да спечелят благоволенieto на местните и висшестоящи османски управители, за да се възползват от редица привилегии и закрила в тяхната стопанска дейност. В повечето български селища през XVIII в. ръководството на общините се възлагало на един чорбаджия. Той имал за задача преди всичко да представя българското население пред османската власт. Но в началото на XIX в. на българските общини се гласували все по-големи функции, което довежда до увеличаване броя на общинските ръководители.

През тези години управлението на българските общини не било достатъчно кодифицирано и до голяма степен управлението на селото или града зависело от разбирането за морал и справедливост на избраните общински ръководители. Още повече, че някои от тях гледали на общината като важен източник за увеличаване на своите богатства. Поради това В. Априлов отбелязва: "Кметовете (габровските — Г. П.) понякога управляват своите хора безсъвестно, както често се случва, и налагат лични данъци на населението; а за да не ги закача агата и да не ги клевети в Търново, те всячески му угаждат и по такъв начин сами стават причина, той да управлява неограничено и притиска жителите. Длъжността на кметовете е доходна и всички алчни хора се стремят да я заемат".

Това писмо на В. Априлов показва, че чорбаджиите Станю, Дечко, Георги, х. Христо и други, ръководили Габрово в края на XVIII и първите десетилетия на XIX в., както и техните приемници след това, винаги е трябвало да доказват своята сервилност и вярност към османските управители. Често те посещавали Търново, за да регистрират тази вярност и готовност да изпълняват всяко разпореждане на властта. Тази вярност и сервилност те декларират спрямо каза векила Георги Симеонов, от когото също зависело тяхното оставане в общинското ръководство. Така на 18. 12. 1859 г. Габровската община

единодушно иска и в бъдеще Георги Симеонов да бъде техен векил, защото го познават, знаят неговите добри дела и му вярват. (БИА, II А 2809).

През 60-те години на XIX в. османското правителство разширява още повече правата на създадените преди това смесени административни и съдебни съвети, в които се избирали и български представители. През 1863 г. Габровската община избира чорбаджи Цоню Пенчов да представлява интересите на населението в санджакския съвет в Търново. За целта те замолват Георги Симеонов и търновския чорбаджия Г. Кабакчиев да запознаят техния представител с работата на смесения съвет и той да работи по царска воля. (БИА, II А 2825).

Привилегиите, които идвали от участие в общинското управление и възможностите за ограбване на общинската каса и населението, засилват интереса на габровските първенци към завземане на общинската власт. Така забогателите общинари в Габрово формират чорбаджийски родове, които предават общинската власт от баща на син. В борбата за нея отделните родове и групи говорели, че искат да поемат управлението в името на сиромасите, за едно по-справедливо управление, без да пропуснат да използват своите връзки с каза векила или османските управители в Търново. До Кримската война в тази борба се включват предимно представители на търговско-лихварския капитал, първенци със силно икономическо влияние над населението. Тяхното преизбиране зависело от справедливостта на тяхното управление, доколко защитават интересите на населението и не на последно място от силата и влиянието на опозиционната група или род, както и от покровителството на властта.

Всяка злоупотреба с общинската власт водела до активизиране на чорбаджийската опозиция, за да последва искане за смяна на общинските ръководители. Това обикновено ставало в края на мандатния период, за да намери подкрепата на населението, на каза векила. На 17 февруари 1839 г. Габровци се оплакали от управлението на старите чорбаджии, поискали да им се проверят сметките на общината и да се избере ново ръководство, тъй като старото "разяло сиромашията". Молбата била подписана от 45 души, между които бившият чорбаджия Андрей Семов, х. Цончо, Пенчо Палаузов и др. (БИА, II А 2662). На 15 октомври 1843 г. габровските първенци отново потърсили намесата на каза векила, като се оплакали от управлението на чорбаджиите Сим. Недев и Пеца Върчев. Направена е ревизия на общинската каса и въпреки това се настоява за ново преглеждане на хесапите на двамата чорбаджии, обвинени в злоупотреба на общинските средства. (БИА, II А 2680). През април 1844 г. каза векилът е уведомен, че на 2 април "какво днес със сичката община мали и велики определихме кир Христа Цанкова — чорбаджи векил заедно с кир Цоня Пенчов, когото определихме за кабзамалин". (БИА, II Д 493).

Привържениците на освободените от общината чорбаджии, начело с влиятелните х. Петър Бакал и Илия Видинли останали недоволни от извършеното от общинското ръководство и уведомили Г. Симеонов в Търново, че не са

съгласни, гдето е "даден мегдан на простия народ". Те оставали толерантни към избраното ръководство, но при допуснати слабости и злоупотреби предупредили да не се търси от тях отговорност, тъй като не познават избраните чорбаджии, както и техните възможности. (БИА, II Д 495). На следващата година партията на х. Петър Бакал и Илия Видинли поема отново ръководството на общината чрез избора на Петър х. Христов. Техните противници през 1846 г. изпратили трима свои представители в Търново, за да изразят недоволството на населението от управлението на чорбаджията. Те поискали от търновския управител да разреши избор на нов чорбаджия, което било и желание на населението. (БИА, II Д 516). Само три дни след направеното оплакване, от Търново е дадено съгласие и на 29 юли 1846 г. били проведени преждевременни избори. Управлението било поето от досегашния казмалин Цоню Пенчов, а неговите функции се поемат от Иванчо Димчов. (БИА II Д 517).

Борбата за общинската власт в Габрово продължава и през следващите десетилетия, но с особена сила тя се откроява след Кримската война. В тези години претенции към общинската власт имат представителите на еснафските организации и интелигенцията. Младата "занаятчийска" партия се надига на борба срещу консерватизма на старите чорбаджии, против техните злоупотреби. С особена сила тази съпротива се откроява в непрестанно развиващите се промишлени и търговски градове, какъвто е през тези години Габрово.¹ В тази борба еснафите и учителите, подкрепени от населението, се стремят да превърнат общината в действен орган за защита на интересите на българското население, във важен фактор за консолидиране на нацията, във важен орган за ръководство на основните възрожденски процеси.

През годините на Кримската война Габровската община се ръководи от несменяемия няколко години чорбаджия Цоню Пенчев. В началото на 1855 г. под натиск на населението за общински ръководител се избира х. Христо Цанков, който по-решително се противопоставил на непрестанните и прекомерни искания на османската власт за доставка на средства, добитък и работна сила, с което се опитвал да защити интересите на габровци.² Тази съпротива от страна на х. Христо му спечелва омразата на търновския управител Галип паша, който търси форми и средства, за да се справи с непокорния габровски чорбаджия. Тези влошени отношения принуждават на следващата година х. Христо да не се кандидатира за общински ръководител на Габрово. (БИА, II Д 584). Въпреки неговия отказ, габровци, убедени в справедливото му управление, в неговата честност и готовност да защити обикновеното население, го избират и за мандата през 1856 г. Този избор е повод останалите кандидати и противници на х. Христо, запознати със създадените отношения между него и каймакамина Галип паша, да потърсят и други начини за сваляне на х. Христо. Те упражнили натиск върху него, за да си подаде оставката, но срещнали неговия отказ. При това положение габровските първенци на 17 април 1856 г. се обърнали и към Г. Симеонов с молба да ходатайства пред пашата за изгонването на х. Христо от общината и избере нов

чорбаджия. (БИА, II Д 601). В Търново била изпратена делегация, която да настоява за смяната на общинския ръководител в Габрово. На 3 май 1856 г. исканата смяна е извършена. За чорбаджия на Габрово бил избран Иванчо Калпазанов. За станалите промени габровци уведомили и гръцкия митрополит в Търново Неофит Византиос. (БИА, II А 2799).

През летните месеци на 1856 г. Търновската епархия се превръща в арена на изострената борба за или против митрополит Неофит, което налага изпращането на редица анкетьори от страна на Високата порта. Разкрити са злоупотреби с властта и Галип паша е освободен като каймакамин на Търновски санджак, след него е изгонен и гръцкия митрополит Неофит, а през 1858 г. населението на Габрово отново избира х. Христо Цанков за ръководител на местната община. Независимо от този избор еснафите засилват своята съпротива срещу старите чорбаджии и особено срещу кабзамалина Иванчо Димчов, който бил принуден да напусне общината. Поискана е ревизия на общинската каса, което принуждава един от общинарите да побегне от Габрово, но с помощта на полицията бил върнат. Ревизията показала, че от общинската каса липсват 27 000 гроша. (БИА, II А 2841). Борбата срещу старите чорбаджии придобива по-организиран характер, когато в нея се намесват учителите. Те се обявили против некомпетентната намеса на общинарите в образователното дело, липсата на средства за изплащане на учителските заплати. Завърналият се от Русия учител в Габрово Тодор Бурмов също издигнал глас за решително преустройство на учебното дело, но и неговите замисли срещнали съпротивата на местните общински ръководители. Ожесточените спорове и взаимни обвинения довеждат до там, че общината отказва да изплаща заплатата на Т. Бурмов, под предлог, че той бил назначен от Одеското настоятелство и оттам трябва да получава своето възнаграждение.³

Това отношение на общинарите принудило Т. Бурмов да напусне Габрово. Гоненията продължили. Учителите Илия Христович, Игнат Иванов и Сава Сирманов били наклеветени пред османската власт и арестувани по обвинение, че са руски агенти. В тяхна защита се надигнало населението, но габровските чорбаджии продължили да преследват набедените учители. По повод съпротивата на населението габровските чорбаджии уведомяват търновските си събратя: "След поздравлението си явяваме Ви за нашите някои Граждани, които са дошли с подписи в Търново за учителите и от които някои ходят и днес нагоре-надолу из града ни да правят тарафи и за това Ви известяваме, че ако се искат подписи за тази работа, ние можем да съберем повече от тях, но като знаем, че събирането на подписи е противно на царските закони, не събрахме, но ако е нужда или стане нужда ние можем да се съберем и да Ви представим на какви хора са подписите, а колкото за техните подписи може да ги прегледате и сега, та да видите какви подписи са, и да научите как са подписани. Без друго, като Ви поздравяваме, сми Ваши приятели. х. Петър Бакал, Цоню Пенчов, Ив. Димчов и други". (БИА, II А 1971).

Борбата за общинската власт, както и нейната важна роля в обществения живот са причина на няколко пъти след Кримската война Османското прави-

телство да разработва и допълва статута за провеждане на избори за общински ръководители. Заложено е на имотния ценз и на ограничаване функциите на българските общини. След 1868 г. в Габрово са изградени нови управителни органи — смесени съвети, които са помощни органи на местния каймакамин. След признаването на Българската екзархия в управлението на Габрово се засилва ролята на епархийския наместник, който, заедно с трима първенци, подпомага османската власт. Всичките тези промени постепенно ограничават ролята на българската община.

През Възраждането Габровската община изпълнява редица тежки за нея и габровци задължения, сред които се откроява събирането на данъците. В определени моменти общината проявява стремеж да защити податното население, да уведоми висшестоящите органи на властта за извършваните от османските чиновници злоупотреби. През 1840 г. в Габрово пристигнал финансовият чиновник Мехмедаа, който, без да се представи на общината и да покани неин представител да участва в определяне на десятъка, заминал по габровските махали. Само в една от тях той престоял 6 дни, а селяните били задължени да го хранят. При преброяването на купите сено той самоволно завишавал техния брой. (БИА, II А 2663). Последвало оплакване от страна на Габровската община. Подобна жалба е отправена по повод мудните действия на събирачите на данъци, които действат бавно и реколтата е оставена по нивите, за да бъдат селяните по-отстъпчиви.

Общинското ръководство полагало усилия да намали исканите от Габрово суми по данъка вергия. През октомври 1843 г. чорбаджията П. х. Христов поставил пред търновските власти, че исканата сума от 25 000 гроша не може да бъде събрана. Няколко месеца по-късно, на 26 февруари 1844 г. габровските първенци и мухтари на 24 махали поставят подписите си под молба до каза векила, с която го молят да убеди агите казалии и християнските първенци в Търново, че исканата от Габрово вергия е голяма. Намаляване на данъка ще зарадва сиромасите и ще спре миграцията на населението. (БИА, II А 2687). Тези, както и други документи, показват, че не винаги Габровската община е изпълнявала редовно своите задължения към фиска. Поради това от Търново се изпращат ревизори, които да проверят общинската каса и данъчните книги и да открият възможности за изпълнение на задълженията към фиска. При такава проверка през 1848 г. чорбаджията Цоню Пенчов и останалите общинари се оправдали, че още през март селото е било напуснато от 400 — 500 кираджии, поради което общината е затруднена да събере необходимите средства. Поискана била отсрочка.

В особено тежко положение е поставена Габровската община по време на Кримската война. Към нея били отправени искания от най-различен характер: През август 1853 г. от общината са поискани 63 коли за обоза на османската армия, но това не било възможно, защото над 500 души габровци работели на военно укрепление в Балкана, а преди това общината изпратила работници на укрепленията около Шумен; През септември 1853 г. от общината, без властите в Търново да имат точна представа за нейните възможнос-

ти, е поискано да бъде изпратено брашно за армията. Общината била принудена да изпрати делегация в Търново, за да обясни на османските управители, че в Габрово се сее жито за слама, а не за зърно, което селяните купували от равнината. (БИА, II 2718). На следващата година били поискани дървени въглища и общинарите отново обяснили, че в района единствено ножарите произвеждат такива въглища и то в твърде ограничено количество. Освен това те препоръчват на османската власт да се насочи към Килифарево и Трявна, където имало производство на исканите въглища. (БИА, II А 3585). Тези прекомерни и необосновани искания отпаднали през следващата година, когато чорбаджи Цоню Пенчов бил включен в казалийския съвет за разхвърляне на данъците, с което той заслужил изказаната му благодарност от общината и населението.

През годините на Кримската война габровските общински ръководители доказват пред казалийските власти истинските си възможности по посрещане задълженията по фиска. Те посочват на османската власт къде могат да намерят желаните продукти, работна сила и т. н. През ноември 1855 г. общината известява властите в Търново, че не могат да се изработят и доставят исканите 10 000 топа гайтан, независимо че Габрово е един от центровете на този занаят. Необходимият гайтан можел да се намери в Карлово и Калофер. (БИА, II А 2780). През есента на 1855 г. от общината на Габрово било поискано 42 000 оки брашно и 3 200 крини ечемик, които да бъдат изпратени във Върненската крепост. Това искане е непосилно за местното население. На 20 септември 1855 г. общинарите вземат решение да бъдат отпуснати от касата на общината 15 000 гроша, които кабзамалинът Ив. Димчов да "подари" на търновския управител Галип паша и Габрово да бъде освободено от исканото брашно и ечемик. По всяка вероятност предложеният подкуп не е задоволил пашата, което принуждава общината да коригира сумата на 30 000 гроша. (БИА, II А 2643). Тази сума вероятно е облекчила Габровската община, която малко по-късно, вместо исканите 150 коли с брашно и ечемик, изпраща само 20 коли.⁴

През следващите години Габровската община продължила да прави постъпки за данъчни облекчения, а в определени моменти се солидаризира с останалите български общини. През 1860 г. османското правителство решило да увеличи размера на данъка върху лозята, което предизвиква недоволството на лозарите от Търновския санджак. Изработено било общо прошение до Високата порта, под което стояли подписите и на габровските първенци, независимо че този данък не ги засягал, тъй като лозарството не било развито в района. Доста по-късно, на 30 декември 1875 г. на градско събрание под ръководството на общинарите се взема решение да не се плаща данък бедел, а мъжкото население да служи в редовете на османската армия. Избрана била комисия, която да изработи прошение до правителството. В нея влезли Денчо Видинли, Атанас Кънчев, Цанко Дюстабанов и др. Това решение на Габровската община се потвърждава от доклад на руския консул в Букурещ, който писал: "Мен ме уверяват, че жителите на много български

общини и сред тях общината Габрово, категорически са отказали да плащат налога бедел, заменящ военната служба на християните, и заявили, че те са готови да се подчинят на наборната служба”.⁵

Освен задълженията към фиска, през годините Габровската община трябвало да удовлетворява непрестанните искания за изпращане на работна ръка. Предявявали се искания се само към квалифицирания труд, но и към общи работници, което показва, че османската власт е познавала големия пазар на работна сила в района на тази община, за жътварските задруги, които ежегодно заминавали към Тракия и Добруджа. Показателен в това отношение е фактът, че след като изпратили 600 жътвари за Североизточна България на 26 юни 1854 г., от Габрово са поискани нови 318 души. Наредено е на мухтарите на отделните махали да потърсят доброволци, с което общината желаела да регистрира готовността си да изпълни разпоредбата на османската власт. (БИА, II А 2738). През юли същата година от Габрово са поискани 40 коняря, които да обслужват английския и френския обоз, но след като не били намерени, общината задължила еснафите да дадат определения брой хора. (БИА, II А 2738).

След Кримската война се засилва потокът на преселващите се от Русия татари и черкези. Габровската община била задължена да построи 140 къщи за татарите със собствени средства и работна сила в районите на Добруджа. Тогава чорбаджията Иванчо Пенчов замолва търновския паша да се спрат понататък исканията за ангариен труд, тъй като общината има постоянни задължения по поддържането на Шипченския проход. В края на писмото общината настоява да бъде освободена от задължението да подпомага татарските преселници, "защото душа не остана на сиромасите". (БИА, II А 4406). Исканията за ангариен труд обаче не спират, тъй като през следващите години Габровската община е задължена да организира населението по изпълнение на наложената пътна повинност за изграждането на шосейната мрежа в Дунавския вилает. При строителството на тази мрежа, освен в разширяване и поддържане на пътя към Шипка, габровци били натоварени да работят по пътя за Дряново. Това голямо задължение принуждава общината през април 1868 г. да се оплаче пред валията Сабри паша, че каймакаминът Халил бей принуждава населението на Габрово да работи по трасето за Дряново, което се намира на час и половина извън границата на Габровската каза, което не е негово задължение, още повече, че населението е трябвало да работи върху трасето за Севлиево и прохода. (БИА, II А 2640).

През XVIII и XIX в. Габрово и околните махали израстват като важен район на копринарството. През 40-те години на XIX в. османското правителство започнало да проявява определен интерес към коприненото производство и използва натрупания опит на местните производители. Този интерес дава основание на управителите на Търновския санджак да поискат от Габровската община специализирана помощ за точене на коприна. На 9 юли 1844 г. чорбаджията Цоню Пенчов уведомява властите в Търново, че са изпратени няколко долапчии, тъй като повечето от тях се намират в Лясковец и

точат там коприна. (БИА, II А 2688). През 60-те години на XIX в. появилата се болест по копринената буба довежда до рязкото спадане на производството на коприна. Без да се съобрази с този спад, османската власт продължила да събира десятък по миналогодишни тарифи. Затова общината поискала да се намали данъка върху коприната, тъй като липсват производители и няма от кого да се събира. (БИА, II А 4318).

Паралелно с изпълнението на многобройните задължения спрямо османската власт, Габровската община е трябвало да се грижи за натрупване на средства в общинската каса, да поддържа училищата и обществения живот в града, хигиената и здравеопазването. През 1872 г. общината била упълномощена да подпише договор с д-р Киркович и той да поеме поста градски лекар. За този договор и за посрещане на другите си задължения Габровската община се нуждаела от стабилни източници за набиране на постоянни приходи. Един от тези източници е събирането на пазарна такса, както и такси за извършените административни услуги. Към тях се прибавяли приходите от дискосите на църквите, вноските на еснафските организации, от наемите на общинските имоти, от завещанията на богатите българи и т. н. Общинските средства се увеличават, след като Габровската община се превръща във кредитен институт. Утвърденият ѝ авторитет във финансовите операции предразполага някои обществени организации да предоставят свои капитали на общината. Така постъпва през 1869 г. женското дружество "Майчина любов", което предоставя на общината 8 510 гроша, които да бъдат дадени под лихва. (БИА, II А 2638). Общината отпускала тези и своите средства при ниска лихва, поради което към искане на заеми се насочват преди всичко местните първенци.

Друга грижа на Габровската община било ръководството на учебното дело в града: нормално протичане на учебния процес, намиране на способни учители. Имало моменти, когато общинарите се намесвали и давали мнение по учебния план и програма на местните училища. През 1848 г. общината изработва обща наредба за училищата. В края на 50-те години, Габровската община която служела за пример в българските земи, изпада във финансова криза, дължаща се на разгорялата се борба за общинската власт. Много скоро старите чорбаджии били изтласкани от училищните настоятелства, което разпалва с още по-голяма сила борбата с еснафските организации, за да се стигне до най-различни обвинения и арести. Просветната реформа на Мидхад паша и опитите му да османизира българското училище довеждат до сплотяване на габровските първенци, които монолитно застават зад българското училище. Това определя голямата ревност на общината за развитието на просветните заведения. През 1872 г. общината сключва договор с майстор Генчо Кънев за довършване на строящото се училище. Всички действия на общината позволяват Габрово да се утвърди като важен център на българското образователно дело.

Определено място на Габровската община има в развитието на българското църковно движение. В началото и в неговия първи етап мнозинството

габровски чорбаджии и общински ръководители се намирили в тесни връзки с гръцките митрополити в Търново. През 1838 година габровският чорбаджия Андрей се среща с митрополит Панарет. Последният поискал от общината помощ от 15 000 гроша. (БИА, II А 1464). Тези непрестанни искания, както и изплащането на църковния данък, принуждават чорбаджиите да преосмислят своето отношение към гръцкото духовенство и да определи мястото на Габрово в борбата против господството на Цариградската патриаршия. През април 1845 г. габровските общинари поставят своите подписи под прошение до Високата порта за прогонване на гръцките духовници, а през следващата година се включват в подготовката на антивладишката акция по повод преминаването на султан Абдул Меджид през епархията. (БИА, II А 270).

През следващите години Габровската община застава изцяло на страната на антивладишката партия и подкрепя всяка инициатива на цариградските българи в борбата против Патриаршията. На 26 април 1860 г. общината отказва да признае митрополит Григорий за свой духовен глава (БИА, II А 1422), а на 7 август Ив. Калпазанов и Ив. Димчов връчват на Великия везир прошение с искане да се признае отделилата се българска църква.

Не така решително габровските първенци се отнасят към проявите на национално-освободителното движение. Мрачната предореденост на тези прояви ги принуждава да подхождат с голяма резервираност, да се покажат достатъчно лоялни към османската власт. Този страх не попречи през април 1876 г. синовете на чорбаджии като Цанко Дюстабанов да поведат младите в голямата саможертва и да повдигнат българския въпрос пред великите сили.

През годините на Възраждането Габровската община, натоварена с многобройни и различни функции, се превръща във важна институция на българското национално самочувствие. Със своите решения и действия тя се стреми да защити интересите на българското население, да укрепи развитието на обществения живот и на различните възрожденски процеси и даде своя принос за консолидиране на българската нация.

БЕЛЕЖКИ

¹ ХРИСТОВ, Хр. Българските общини през Възраждането. С., 1973, с. 29.

² ВЕЛИКОВ, С., МАСЛЕВ, С. Документи за положението на българското население в Търновска каза през Кримската война (1853 — 1856). ИДА, т. V, С., 1961, с. 193 — 195.

³ АВПР, ф. ПК, 1870, д. 2186, л. 162.

⁴ ГЪБЕНСКИ, Хр. и П. История на Габрово и габровските въстания. Гб, 1903, с. 25.

⁵ АВПР, ф. Канцелярия, 1876, д. 15, л. 20.